

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pani mgr Natalii Gałązki pt. *Doświadczenia wychowania przez rodziców z zaburzeniami afektywnymi dwubiegunowymi – perspektywa dorosłych dzieci*, przygotowana na prośbę Przewodniczącego Rady Dyscypliny Pedagogika – Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu.

Promotorka: Prof. UAM dr hab. Ewa Włodarczyk

Od zarania dziejów rodzina była przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych (m.in. filozofii, antropologii, socjologii, psychologii, pedagogiki itd.) analizujących/badających ją przez naukowców z różnych perspektyw i w różnych kontekstach. Rodzina jest uniwersalną instytucją społeczną, utrwaloną w tradycji kulturowej społeczeństw, pełniąc określone funkcje. Jest także grupą społeczną (tzw. pierwotną) posiadającą cechy wskazane przez Charlesa Cooleya (1992) co umożliwia jej badanie ze względu na wewnętrzną strukturę i styl jej funkcjonowania, stanowiąc kluczowy fundament dla tworzenia właściwego środowiska wychowawczego, opiekuńczego i socjalizującego dla swojego potomstwa. Rodzina we współczesnym społeczeństwie boryka się z wieloma trudnościami/problemami i kryzysami wynikającymi między innymi z przemian społeczno-ekonomicznymi i kulturowymi co generuje m.in. zmiany stylu życia, ale także z funkcjonowania rodziny jako małej/pierwotnej grupy społecznej. Jednym z takich problemów jest funkcjonowanie „rodziny z problemem zdrowotnym”. Rodzina z problemem zdrowotnym, to rodzina, w której wystąpienie choroby (przewlekłej- fizycznej/psychicznej, czy też niepełnosprawności) jednego z jej członków staje się czynnikiem zmieniającym/reorganizującym funkcjonowanie systemu rodzinnego, wymagającym wykorzystania zasobów adaptacyjnych oraz korzystania z różnych form wsparcia instytucjonalnego i pozainstytucjonalnego. Rodzina działa jak system naczyń połączonych, w wyniku choroby zmieniają się role, obowiązki, relacje wewnątrzrodzinne i wzajemna komunikacja/relacja. Zmiany te mogą prowadzić do konsolidacji rodziny lub konfliktów o negatywnych skutkach dla osoby chorej i całej rodziny. Rodzina z problemem zdrowotnym rodzica/rodziców tworzy specyficzne środowisko wychowawcze dla dzieci. Recenzowana praca doktorska dotyczy funkcjonowania systemów rodzinnych uwarunkowanych

zaburzeniami afektywnymi dwubiegunowymi rodzica/ rodziców tj. podejmuje ważny społecznie, socjalizacyjnie i zdrowotnie problem wymagający uwagi polityki społecznej/ zdrowotnej/rodzinnej.

Struktura pracy doktorskiej przedłożonej do recenzji odpowiada przyjętym standardom dla tego typu prac naukowych. Składa się ze *Wstępu*, czterech rozdziałów, *Zamiast zakończenia czyli wskazówki dla praktyki*, *Bibliografii* (172 pozycje bibliograficzne w tym anglojęzyczne) i *Aneksów* (Dyspozycje do wywiadu z użyciem fotografii, Dyspozycje do wywiadu pogłębionego niestandardyzowanego). Dwa pierwsze rozdziały pracy to analiza literatury przedmiotu dotycząca przede wszystkim *funkcjonowania systemów rodzinnych uwarunkowanych zaburzeniami afektywnymi dwubiegunowymi rodziców* (rozd. I). Doktorantka analizuje systemowe ujęcie rodziny i wskazuje/uzasadnia dominującą rolę środowiska rodzinnego w procesie socjalizacji i wychowania opierając się głównie na pedagogicznej, klasycznej literaturze przedmiotu (m.in. Z. Tyszka, M. Ziemska, S. Kawula, R. Wroczyński, H. Radlińska i innych). Następnie prezentuje charakterystykę funkcjonowania osób z zaburzeniami afektywnymi dwubiegunowymi (ChAD) wskazując przynależność tej choroby do grupy zaburzeń psychicznych związanych z nastrojem (afektem), zgodnie z Międzynarodową Statystyczną Klasyfikacją Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD- 10). Istotne jest podkreślenie autorki pracy, że można tą chorobę podzielić na dwa typy- pierwszy z nich charakteryzuje się ciężkim przebiegiem choroby, drugi natomiast również może mieć ciężki przebieg depresyjny ale manie są na ogół łagodniejsze (hipomanie). Występują u chorego również remisje (sr.34). Wyjaśnienia te są istotne z punktu widzenia zmienności manifestacji zachowań osoby chorej w procesie przebiegu choroby co w istotny sposób wpływa nie tylko na realizację funkcji rodziny w tym czasie ale i przeżywania/doświadczenia przez dzieci tych zmiennych zachowań chorego rodzica. Doktorantka analizuje to zagadnienie między innymi w kontekście grup funkcji rodziny m.in. według Z. Tyszki (1.4). Odwołując się do tekstów różnych autorów Autorka dysertacji poszerzyła swoje wywody o kwestie związane z ryzykiem dysfunkcyjności rodzin, gdzie rodzic/rodzice zmagają się z chorobą afektywną dwubiegunową (1.5). W mojej ocenie Doktorantka przytacza zbyt wiele definicji dysfunkcyjności rodziny tym bardziej, że wcześniej analizuje funkcje rodziny i wskazuje na skutki wychowawcze ich niewypełniania. Przytaczanie w pracy doktorskiej, wielu definicji poszczególnych pojęć bez ewentualnych porównań/klasyfikacji czy wniosków zaburza spójność prowadzonych wywodów. Kolejna część pracy (rozd. II pt. *Konsekwencje biograficzne dorastania z rodzicem mierzącym się z*

zaburzeniami afektywnymi dwubiegunowymi) skupia analizy dotyczące kilku kwestii tj. roli i doświadczenia w cyklu życia człowieka z zaznaczeniem roli pamięci autobiograficznej w konstruowaniu własnej biografii, kryzysów rozwojowych dzieci analizowanych w aspekcie/ w kontekście choroby(ChAD) jednego z rodziców, analizuje również konsekwencje konstruowania indywidualnej biografii dzieci w życiu dorosłym wynikające z przeżytych doświadczeń funkcjonowania w środowisku rodzinnym gdzie jeden z rodziców cierpi na chorobę (ChAD). W części teoretycznej pracy doktorskiej wiodące analizy skupiają się na zagadnieniach dotyczących funkcjonowania środowiska rodzinnego z problemem zdrowotnym , w tym przypadku chorobą dwubiegunową afektywną jednego z rodziców. Z korzyścią dla tego rozdziału pracy (np. w punkcie 1.3) byłyby ujęcia definicyjne pojęć zdrowia i choroby w kontekstach społecznych (np. socjologiczna koncepcja zdrowia i choroby), holistycznego rozumienia tych zagadnień np. w perspektywie społeczno-ekologicznego modelu zdrowia, który w XXI wieku jest dominujący/kluczowy/podstawowy wskazujący na wzajemną współzależność jednostki i środowiska. W mojej ocenie brakuje poszerzonych/pogłębionych analiz kontekstów społeczno- kulturowych odnoszących się nie tylko do funkcjonowania tych rodzin ale także znaczenia współczesnych warunków społeczno- kulturowych jako zagrożenia dla zdrowia, także psychicznego i dobrostanu jednostek i różnych grup społecznych. Poszerzenie analiz teoretycznych o te zagadnienia niewątpliwie określałoby, co szczególnie podkreślam, społeczną kontekstualność problematyki badawczej wskazując tym samym na wzajemną współzależność makrostruktury z mezostrukturą i mikrostrukturą społeczną do której należy m. in. rodzina tworząca podstawowe środowisko wychowawcze dla dzieci. Wówczas można by potraktować część teoretyczną pracy jako zawierającą konteksty interdyscyplinarne, tym bardziej że pedagogika społeczna korzysta z osiągnięć naukowych, z obszaru m.in. nauk społecznych i humanistycznych. Procesy społeczno- kulturowe, ekonomiczne, polityczne mają znaczący wpływ na bezpośrednie warunki życia oraz kondycję psychiczną i procesy socjalizacyjne jednostek i społeczności (zob.np.. M. Frąckowiak -Sochańska : *Społeczne konstruowanie kategorii zdrowia, choroby i zaburzenia psychicznego w społeczeństwie późnej nowoczesności*, UAM 2019).

Rozstrzygnięcia metodologiczne własnego projektu badawczego (rozd. III) opisano w trzech punktach, a dotyczą one: przyjętej orientacji badawczej, paradygmatu i uzasadnienia wyboru tematu (3.1), opisu metodologii badań (3.2) i organizacji badań (3.3). Różnym aspektom badań jakościowych poświęcono wiele miejsca (7 stron), w mojej opinii zbyt wiele,

uzasadniając ich specyfikę i wartość poznawczą według różnych autorów wyjaśniających przedmiotową kwestię. Przeanalizowano, równie obszernie, korzystając z literatury przedmiotu, pojęcie paradygmatu. Przedmiot badań, w zrealizowanym przez Doktorantkę projekcie badawczym został określony jako *„doświadczenia wychowywania wychowywania się przez rodziców z zaburzeniami afektywnymi dwubiegunowymi oraz konsekwencje biograficzne tych doświadczeń postrzegane przez ich dorosłe dzieci”* (str.141). Określono cztery cele badawcze (str. 144) oraz problem badawczy główny: *Jak osoby badane opisywały swoje doświadczenia oraz wynikające z nich konsekwencje biograficzne związane z wychowywaniem się w rodzinach, w których jeden z rodziców borykał się z zaburzeniami afektywnymi dwubiegunowymi oraz jakie przypisywały im znaczenie w kształtowaniu własnych biografii?* Zwracając uwagę na wcześniej wskazany przedmiot badań, problem badawczy/główne pytanie badawcze, powinno być konsekwencją określenia przedmiot badań, czyli: *Jakie są doświadczenia badanych, oraz wynikające z nich konsekwencje biograficzne związane z wychowywaniem się w rodzinach, w których jeden z rodziców borykał się z zaburzeniami dwubiegunowymi afektywnymi oraz jakie przypisywały im znaczenie w kształtowaniu własnych biografii?* Do problemu badawczego określonych zostało 10 pytań szczegółowych, można było niektóre z nich połączyć, uzyskując w ten sposób większą ich logiczną przejrzystość. W przeprowadzonych badaniach wykorzystano: metodę biograficzną (częściowo) i metodę indywidualnych przypadków - jednostka jako część systemu rodzinnego. W zrealizowanym projekcie badawczym, jak wskazuje Doktorantka zastosowano trzy techniki badawcze tj. *indywidualny pogłębiony wywiad niestandardyzowany* (aneks nr 2), *wywiad z użyciem fotografii* (zdjęcia będące w posiadaniu osoby badanej), *analiza stylu wychowania w rodzinie pochodzenia* trudno to nazwać techniką, niektórzy autorzy technikę gdzie wykorzystuje się do badań różne tzw. arkusze określają jako technikę kwestionariuszową, a w psychologii nazwana jest metodą (str.152-155). Wykorzystano takie narzędzia badawcze jak: *dyspozycje do wywiadu*, *dyspozycje do wywiadu z użyciem fotografii* (aneks nr1. *Arkusze stylu wychowania w rodzinie pochodzenia* (aneks nr 3) autorstwa Marii Ryś. Doktorantka określiła kryteria włączenia osób do badanej grupy respondentów oraz sposoby realizacji/ przebiegu procesu badawczego. Zaznaczono, że projekt badawczy Doktorantki uzyskał pozytywną opinię Komisji Etycznej Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Należało tę opinię dołączyć do aneksu lub podać numer wydanej przez Komisję decyzji. Należy zaznaczyć, że Doktorantka wykorzystowała dwa programy tj. program TURBO SCRIBE, który umożliwia przekształcanie nagrań audio i video na tekst z wykorzystaniem sztucznej inteligencji (AI. Whisper) z wysoką dokładnością oraz program MAX QDA, który

stanowi narzędzie do analizy danych jakościowych i ilościowych m.in. kodowanie danych i analizę treści, transkrypcję i pracę z multimediami. Podkreślam wykorzystanie tych programów w realizacji projektu badawczego (analiza wyników badań) Doktorantki , ponieważ funkcjonujemy w „epoce” cyfrowej , która ma wielowymiarowe znaczenie także w naukach społecznych i humanistycznych. Wraz z rozwojem cyfryzacji zmienia się przedmiot badań ,metody, techniki i narzędzia badawcze , organizacja badań i rola badacza – będziemy zatem coraz częściej spotykać się w pracach naukowych, także o charakterze badawczym, z wykorzystywaniem różnych programów – skłania to do dyskusji i stawiania wielu pytań na które nie ma dziś jednoznacznych odpowiedzi. Różnorodność opisywanych w literaturze metodologicznej sposobów realizacji projektów badawczych z punktu widzenia metodologii badań uzasadnia kombinację wyborów metod, technik i narzędzi badawczych w przedmiotowej pracy doktorskiej. Doceniam trud realizacji badań z zastosowaniem strategii jakościowej (mimo niewielkiej grupy badawczej- 9 osób) ponieważ wymagają one specjalnego przygotowania badacza do ich realizacji, co niewątpliwie ma duże znaczenie dla wartości poznawczej zebranego materiału badawczego w zrealizowanym projekcie badawczym Autorki pracy doktorskiej.

Część trzecia pracy doktorskiej to analiza uzyskanych wyników badań (rozdz. 4. *Doświadczenia wychowania przez rodziców z zaburzeniami afektywnymi dwubiegunowymi w świetle narracji ich dorosłych dzieci*). *Obraz funkcjonowania rodzin z rodzicami z zaburzeniami psychicznymi - ChAD* (4.2) dotyczy takich kwestii jak: funkcjonowanie systemów rodzinnych w różnych etapach choroby rodzica ,klimatu rodzinnego/atmosfery rodzinnej, stosowania kar i nagród przez rodziców, dialogu w rodzinie, funkcjonowania w codzienności (obowiązki badanych), różnych form przemocy, stylu wychowania, parentyfikacji. Doktoranta, bazując na dosłownym przytaczaniu wypowiedzi respondentów dała tym samym pełny obraz przeżywanych przez nie sytuacji i związanych z nimi emocji wskazując także na ich różnorodność w badanej grupie (4.2. *Obraz funkcjonowania rodzin z rodzicami z zaburzeniami afektywnymi dwubiegunowymi w perspektywie ich dorosłych dzieci*). Doświadczenia dzieci wyniesione z domu rodzinnego, zwłaszcza jeśli są emocjonalnie i psychicznie bolesne mają znaczenie dla budowania swojej tożsamości i są rodzajem piętna wpływającego na ich funkcjonowanie w dorosłym życiu. Projekt badawczy Doktorantki obejmował również konsekwencje owych doświadczeń (opisanych w poprzednim rozdziale) w dorosłym życiu badanych (4.3. *Obszary doświadczanych konsekwencji w dorosłym życiu wynikających z wychowywania się z rodzicem ChAD*). Szczegółowe analizy zebranego

materiału badawczego pozwoliły na wyodrębnienie obszarów trudności/problemów w swoim dorosłym życiu, które w wypowiedziach akcentowali respondenci. Były to obszary związane z emocjami a zwłaszcza odczuwanie i wyrażanie emocji, rozmowy o swoich emocjach, stawianie granic w relacjach (m.in. niższe poczucie własnej wartości, brak pewności siebie), zespół lękowy (np. o utratę stabilności, problemy ze zdrowiem psychicznym, zaburzenia odżywiania, depresja). W kontekście społecznych relacji w dorosłości wskazywano na trudności w budowaniu i podtrzymywaniu relacji, braku zaufania do innych, kwestie związane z własnym macierzyństwem, trudności w pozyskiwaniu i otrzymywaniu wsparcia instytucjonalnego i poza instytucjonalnego (niektóre osoby badane korzystały z psychoterapii).

Pragnę podkreślić wartość poznawczą szczegółowości prezentacji analiz zebranych materiałów badawczych w wyniku których uzyskano obraz funkcjonowania systemu/środowiska rodzin pochodzenia osób badanych oraz wiele obszarów trudności/problemów w dorosłym życiu osób wychowanych w rodzinie z problemem zdrowotnym w tym przypadku chorobą afektywną dwubiegunową u jednego z rodziców. Wrażliwość poznawczo-badawcza Doktorantki uwidacznia się w wieloaspektowości ujęcia przedmiotowego zagadnienia w części badawczej pracy co jest jej znaczącym walorem uwidaczniającym sieć powiązań i wzajemnych wpływów prawdopodobnie, bardziej lub mniej uświadamianych wcześniej przez badane osoby. Wyniki zrealizowanego przez Doktorantkę projektu badawczego wpisują się w społeczno-ekologiczny, współczesny model zdrowia i jednocześnie w obszar przedmiotu badań pedagogiki społecznej, ukazując z jednej strony doświadczanie choroby związanej z zaburzeniami psychicznymi i jej znaczenia dla funkcjonowania środowiska wychowawczego rodziny a z drugiej strony o specyfice znaczenia konsekwencji wychowywania się w tym środowisku dla funkcjonowania w codzienności dorosłego życia. Wspomniany model jest wykorzystywany w badaniach naukowych np. w pedagogice zdrowia, psychologii zdrowia czy socjologii zdrowia i choroby czy też analizach zdrowia publicznego) a korzystając z wielu teorii wypracowanych między innymi przez nauki społeczne pozwala wyjaśniać sieci wzajemnych oddziaływań i zależności w przebiegu wielu procesów o różnym charakterze. Podsumowując, uzyskane wyniki badań uzupełniają/wzbogacają wiedzę o złożonej specyfice środowiska rodzinnego z problemem zdrowotnym i jego znaczeniu w rozwoju, procesie socjalizacji i wychowania dzieci. Ponadto inspirują do dalszych pogłębionych badań w przedmiotowym obszarze.

Wnioski z badań (4.4) to syntetyczne podsumowanie wyników badań. *Zamiast zakończenia czyli wskazówki dla praktyki-* Doktorantka podkreśla, że aktualnie nie ma

wypracowanego systemowego wsparcia dla dzieci ze środowisk rodzinnych gdzie jeden z rodziców choruje na ChAD i wskazuje na niektóre możliwości wsparcia dzieci i systemu rodzinnego np. psychoedukacja (wiedza o chorobie rodzica , np. wykorzystanie literatury dziecięcej), pomoc psychologiczno -pedagogiczna, poradnictwo rodzinne, asystent rodzinny, asystent zdrowienia – w mojej opinii to określenie wydaje się nie być trafne (str. 258), pomoc terapeutów środowiskowych. Pedagogika społeczna jest nauką prakseologiczną, dlatego badania diagnostyczne stanowią podstawę dla implikacji praktycznych. Jeśli Doktorantka zdecyduje się na opublikowanie wyników swoich badań to może warto wypracować autorskie implikacje dla praktyki np. systemowe wsparcie dla dzieci w środowisku lokalnym lub wypracowanie ogólnego systemowego modelu wsparcia.

Konkluzja

Po szczegółowym zapoznaniu się z dysertacją doktorską Pani mgr Natalii Gałązki pt. *Doświadczenia wychowania przez rodziców z zaburzeniami afektywnymi dwubiegunowymi - perspektywa dorosłych dzieci* stwierdzam, że spełnia ona warunki, zgodnie z przepisami ustawy - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 (DZ. U. z 2018 r. poz. 1668 z późn. zm). Recenzowana rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie pedagogika oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Przedmiotem w/w rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Biorąc pod uwagę powyższe **wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Natalii Gałązki do dalszych etapów w toku postępowania w sprawie nadania stopnia doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.**

